

ISSN 2010-720X

# ILIM HÁM JÁMIYET



# FAN VA JAMIYAT

2022 (№1)

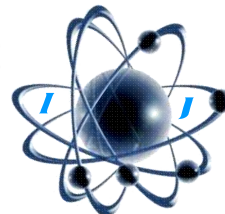
ISSN 2010-720X

2004-jildni mart ayman baslap shiga basladi

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI HÁM ORTA  
ARNAWLÍ BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**



**ÁJINIYAZ ATÍNDAGÍ NÓKIS MÁMLETLIK  
PEDAGOGIKALÍQ INSTITUTI**



**ILIM hám JÁMIYET**

**Ilmiy-metodikaliq jurnal**

**Seriya: Tábiyiy hám texnikaliq ilimler. Jámiyetlik hám ekonomikalq ilimler.  
Filologiya ilimleri**

**Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat  
pedagogika instituti**

**FAN va JAMIYAT**

**Ilmiy-uslubiy jurnal**

**Seriya: Tabiiy va texnika fanlari. Ijtimoiy va iqtisodiy fanlar. Filologiya fanlari**

**Нукусский государственный педагогический  
институт имени Ажинияза**

**НАУКА и ОБЩЕСТВО**

**Научно-методический журнал**

**Серия: Естественно-технические науки. Социальные и экономические  
науки. Филологические науки**

**Nukus State Pedagogical Institute  
named after Ajiniyaz**

**SCIENCE and SOCIETY**

**Scientific-methodical journal**

**Series: Natural-technical sciences. Social and economic sciences.  
Philological sciences**

**№1**

**2022**

объект белгилериниң салыстырылыуы атамаға тийкар болады;

5) *Халықлық* этимология – атаманың келип шығыуы аңызларға тийкарланып түсиндириледі. Атаманың фонетикалық, структуралық уқаслық тәрәпине көбирек кеўил бөлинеді [5:119].

Топонимист алым В.А.Никонов топонимлерди жәмийетлик қубылыс деп бахалайды хәм олардың *тарийхый, салыстырыу* хәм *негативлик* принциплер тийкарында аталатуғынын айтқан [6:23;42].

А.Камаловтың изертлеуинде башкурт тили ойконимлериниң келип шығыу тийкарлары, аталыу принципери арнаулы сөз болған. Онда усы тил ойконимлери *объекттиң тийкаргы өзгешелигине, бир-бирине салыстырылыу* арқалы хәм *материаллық-мәдени мүнәсибтер* қатнастырылып аталатуғыны мысаллар жәрдемінде түсиндирилген [4:13-50].

Өзбек тили топонимикасында топонимлердиң номинативлик принципери айырым илимпазлардың мийнетлеринде сөз болған. Солардан З.Дүсимов өзбек тили, анығырағы, Хорезм топонимлери номинациясының *салыстырыу, транспозиция, позитивлик* хәм *негативлик* принципери белгилеп өткен [2:55-59].

Н.Улуковтың өзбек тили гидронимлериниң изертлениуине арналған монографиясында суу объектлери *салыстырыу, позитивлик, негативлик* принциплер тийкарында аталатуғыны гидронимлер мысалында түсиндирилген [8:44-56].

Жоқарыда топонимлердиң номинациясы, онда қолланылған принциплер хакқында қонигелер тәрәпинен билдирген пикирлерге тоқтап өттик. Олардан Қарақалпақстанның айырым ойконимлери номинациясы ушын да характерли болған *негативлик* принципи дыққатымызды тартты.

Объект ямаса белгили бир орынды оның ең характерли белгисине қарай атау позитивлик принципи болса, керисинше орынды ең киши (типик болмаған), оны характерлей алмайтуғын белгиге тийкарланып атама беріу *негативлик* принципи деп аталады. Негатив термини латынша – *negativus «унамсыз», «жасырын»* дегенди билдиреди. Бул принциптиң теориялық тийкарлары А.Никонов, Э.М.Мурзаев, В.А.Жучкевич, З.Дүсимов хәм Н.Улуков тәрәпинен арнаулы үйренілген.

Белгили бир орында қандай да бир предметтиң хәдден зыят көп болыуы, ол жерди парықлап көрсетиуши белгиге айлана алмайды. Мәселен, аймақтың барлық орынлары қумлық болса, ол жерде *Қумауыл* деген атаманың пайда болыуы мүмкин емес. Себеби кум сол орынды характерлеуши белги бола алмайды. Топонимист алым В.А.Жучкевичтиң мына пикирине дыққат аударайық: «Орта Азия хәм Қазақстан аймақларында суу там-тарылығы бар, бул жерлерде суу тиришиликтиң дереги. Ал Балтық бойы аймақларында суу жүдә көп. Итибарды тартатуғын тәрәпи сонда, Орта Азия хәм Қазақстанда көплеген топонимлер суу менен байланыслы, ал Балтық бойында бундай атамалар оғада аз» [3:21]. Буннан Орта Азия хәм Қазақстан топонимлериниң номинациясында суу тийкаргы белги екени түсиниледи.

Қарақалпақстан ойконимлери бойынша анализлер соннан дерек береді, бир қатар ойконимлердиң номинациясында негативлик принципи қолланылған.

#### Әдебиятлар

1. Абишов Г.М. Шымбай районы топонимлериниң тарийхый-лингвистикалық анализи. Филол. ... филос докторы (PhD)...дисс. –Нөкис: 2019.
2. Дүсимов З., Тиллаева М. Топонимика асослари. – Тошкент: 2002.
3. Жучкевич В.А. Общая топонимика. Изд. 2-е, испр. и. доп. – Минск: «Высшая школа», 1968.
4. Камалов А.А. Башкирская топонимия (сравнительное и ареальное исследование). Дисс. в виде научного доклада .... докт филол.наук. –Уфа: 1997.
5. Мурзаев Э.М. География в названиях. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: «Наука», 1982.
6. Никонов В.А. Введение в топонимику. Изд.2-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2011.
7. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М.: 1973.

Мәселен, аймақтағы бир қатар орынлар сол жерде аз, оны характерлей алмайтуғын белгиге тийкарланып аталған. Бул, әсиресе, этнонимлерден келип шыққан ойконимлерде анық көзге тасланады. Билемиз, Қарақалпақстанның арқа районларында қарақалпақлар басқа миллет ўәкиллерине салыстырғанда көпшиликти курайды. Солай екен, бул орынларда *қарақалпақ* этноними жасау орнын жекелеп яки парықлап көрсетиуши белги бола алмайды. З.Дүсимов тек өзбеклер жасайтуғын аймақта хеш қашан *Өзбек ауылы* деп аталатуғын орын болмайтуғынын, керисинше, көшип келген басқа уруу яки миллеттиң аты характерли белги болатуғынын айтқан еди [2:68]. Олай болса, республиканың арқа аймақларындағы *Түркмен ауыл, Өзбек ауыл, Қазақ ауыл, Орыс ауыл* деп аталған бир неше орынлар негативлик принципи тийкарында келип шыққан деген жуўмаққа келемиз. Г.Абишов Шымбай районындағы *Қарақалпақ ауыл* ойконими қазақ миллети ўәкиллери көп жасайтуғын елатлы пунктте қәлиплескенин айтқан еди [1:49]. Бундай ойконим Тахиятас, Хожели районларында да ушырасады.

Демек, белгили бир орында жасап атырған миллет яки урыу ўәкиллери жергиликли халықтың жүдә аз бөлегин курауы яғный сол аймаққа характерли болмаған белги атаманың пайда болыуына тийкар жаратқан. З.Дүсимов бул хакқында пикир жүритип: «... негативликте территория көлеми тийкаргы орында турады. Территория көлеми қаншама киши болса, негативлик соншама анық болады. Ал территория үлкен болған сайын негативлик сезилмей баслайды яки улыўма жоқ болады» деген еди [2:68].

Булардан басқа жасау орнындағы қандай да бир кишкене предмет атама беріуши(лер)ниң нәзерине тез түсиуи мүмкин. Бул сол орынның аталыуына тийкар болады. Мәселен, республика аймағында *Қыйсық терек* (Шымбай районы), *Қызыл үй* (Кегейли, Шымбай, Нөкис районлары) деп аталған ауыллар бар. Бул ауылларда терек, үйлердиң көп болыуы тәбийий. Бирақ негативлик принципине муўапық номинация ушын қыйсық көринистеги терек, қызыл реңли үй мотив болған. Сол орындағы бир неше предметлер (терек яки үй)ден тек биреуи ғана (қыйсық, қызыл болғаны) атама беріушиниң дыққатын тарқан. Басқаша айтқанда, пүтиндеги бир бөлек парықлаушы белги бола алған.

Географиялық объектлер, соның қатарында жасау орынларының аталыуы өз-өзинен пайда болып қалмайды. Ол атама беріуши (адам, халық) тәрәпинен емелге асады. Белгили ономаст алым А.В.Суперанскаяның «... предмет ямаса кубылыс атамасының пайда болыуын инсан тәжирийбесисиз көз алдымызға келтириу мүмкин емес» деген пикири буның дәлили бола алады [7:26].

Солай етип, алдағы ўақытлары топонимикалық материалларды (ойконимлер, гидронимлер, оронимлер т.б.) топлау, аталыу өзгешеликлерине қарай таллап үйрениу тек атаманың пайда болыу себеплери анықлауы емес, ал бул процесте инсан факторын да белгилеу имканиятын береді. Себеби, жәмийеттеги социаллық-сиясий, экономикалық, мәдени өзгерислер ономастикалық материаллардың басқа түрлерине салыстырғанда, топонимлерде (ойконимлерде) көбирек өз көринисин табады.

8. Улуков Н. Ўзбек тили гидронимларининг тарихий-лисоний тадқиқи. – Тошкент: «Фан», 2008.

**РЕЗЮМЕ**

Мазкур мақолада топонимлар, жумладан ойконимларнинг номланиш жараёни, унда инсон омили, номлаш томоийллари таҳлил қилинган. Айниқса, ойконимлар номинациясида негативлик томоийли, кичик деталларнинг асосий белги – мотивга айланиши маҳаллий жой номлари мисолида изоҳланган. Бу борада рус ва ўзбек олимларининг фикрлари ҳам келтирилган. Шунингдек, мақолада тадқиқот предметининг қорақалпоқ топонимикаси учун аҳамияти ҳам тушунтирилган.

**РЕЗЮМЕ**

В статье анализируется процесс наименования топонимов, в том числе ойконимов, в которых учитывается человеческий фактор, принципы наименования. В частности, принцип негативности в номинации ойконимов, превращение мелких деталей в главный персонаж - мотив, объясняется на примере местных топонимов. По этому поводу также приводятся мнения российских и узбекских ученых. В статье также объясняется важность предмета исследования для каракалпакской топонимии.

**SUMMARY**

The article analyzes the process of naming toponyms, including ойконимов, which take into account the human factor and the principles of naming. In particular, the principle of negativity in the nomination of ойконимов, the transformation of small details into the main character - a motive, is explained using the example of local toponyms. On this occasion, the opinions of Russian and Uzbek scientists are also cited. The article also explains the importance of the research subject for the Karakalpak toponymy.

**ТАМДЫ РАЙОНЫ ҚАЗАҚЛАРЫНЫҢ ТИЛИНДЕГИ КӘСИПЛИК ЛЕКСИКА**

**Ы.А.Қуттымуратова** – *филология илимлери бойынша философия докторы, доцент*

*Әжинияз атындағы Нәкис мәмлекетлик педагогикалық институты*

**М.Ү.Кушкарбекова** – *үлкен оқытыушы*

*Наўайы мәмлекетлик педагогикалық институты*

**Таянч сўзлар:** қадим тарих, она тили, оғзаки адабиёт, сўз жозибадорлиги, бой маданият.

**Ключевые слова:** древняя история, родной язык, устная литература, словарное богатство, богатая культура.

**Key words:** ancient history, native language, oral literature, word appeal, rich culture.

Тамды ҳәкимшилиқ аймағы 1920-жылы Түркстан Республикасының Әмиўдәрәя бөлими қурамында дүзилген. 1921-жылдан Әмиўдәрәя бөлиминиң Төрткүл округине кирген. 1928-жылға шекем Қоңырат округине қараған. 1928-жылы округлардың тарқатылыўына байланыслы Тамды аймағы тиккелей ўәлаят қарамағындағы район сыпатында қайта дүзиліп, орайы болып Мыңбулақ мөканы белгиленген. Тамды районы дәслепки ўақытта бес аўыллық ҳәкимшиликтен ибарат болған. Бул аўыллық ҳәкимшиликлер болыслықларға бағынған. Соңынан район орайы Тамдыбулақ мөканына көширилген.

Тамды районы 1943-жылдан Бухара ўәлаятына кирген. 1982-жылы Наўайы ўәлаятының дүзилиўи менен жаңа ҳәкимшилиқ аймаққа қарайды. 1988-1992-жыллары дәслеп, Самарқанд, соңыра Бухара ўәлаяты қурамына қосылады. 1992-жылдан басып қайтадан Наўайы ўәлаяты қурамына кирген.

Районның тийқарғы халқын қарақалпақлар менен қазақлар қурайды. Түпкиликли халқы қарақалпақлар. Хәзирги ўақытта халықтың 60 пайызға жақыны қазақ миллети ўәкиллери, 35 пайыздан асламы қарақалпақлар, қалғаны басқа да миллетлер. Райондағы оқыў-тәрбия ислери қазақ, қарақалпақ, өзбек хәм орыс тиллеринде алып барылады. Тамды районына «Тамдыбулақ», «Ж.Балыйманов», «Аяққудық», «Керегетәў», «Кериз», «Бирлик» ширкет хожалықлары қарайды. Халқының тийқарғы күн-көрис тиришилиги мал шарўашылығы болып есапланады.

Тамды тарийхына нәзер тасласақ, 1925-жылы Мыңбулақта биринши территориялық-революциялық комитет дүзилген. Ревком «Мыңбулақ», «Тамды» хәм «Қарақалпақ» болысларын қамтыған. 1926-жылы Тамдыбулақта 180 орынлық мектеп-интернат ашылған. 1927-жылы Мыңбулақта 60 орынлық мектеп-интернат ашылған. 1927-жылы Тамдыбулақта биринши медпункт жұмыс басыған. 1928-жылы 12-апрельде «Қазақ АССРның қурамында Тамды районын дүзиў туўралы» қарар қабылланған. Тамды районының орайы етип дәслеп Мыңбулақ аўылы таңлап алынған. Арадан еки ай өткен соң, район орайы болып Тамдыбулақ аўылы бекитилген. 1932-жылы районда биринши болып Тамды совхозы, кейин ала Андреев колхозы шөлкем-лестирілген. 1932-жылы Тамды совхозында райондағы дәслепки бақша ашылған, 1933-жылы райондағы дәслепки клуб пенен китапхана жұмыс басыған.

Қазақ тили туркий тиллериниң қыпшақ топарының қыпшақ-ноғай бөлимшесине киреди. Ерте ўақытлардан

қазақлар араб жазыўын қолланған. 1929-39 жыллары латын әлипбесин пайдаланған. 1949-жылдан рус (кириллица) графикасына тийқарланған мәмлекетлик жазыўда жазды Қазақ алфавитинде 42 хәрип бар. Рус тилиндеги 33 хәрипке қосымша: ө, ұ, і, у, ғ, қ, һ хәриплер таңбаланған. Шексиз кең территорияға қарай қоныс басқанына қарамастан қазақ тили жеке диалектлерге бөлинбейтуғын монолитли (бир тутас) тил. Онда жеке-леген говорлық өзгешеликлер ғана бар. Әйемги заманнан берли дөрелген бай әдебий ғәзийнеси бар [2].

Аўызеки әдебиятының өзи 40 тан аслам жанрға бөлинеди. Бир ғана қосық жанры өз ишине: арнаў қосығы, сораў қосығы, қосық хат, турмыс-салт қосықлары, төрт түлик малға арналған қосық, тарийхий жыр, дәстүрли қәде жыры сыяқлы сан мың түрге ажыратылады. Турмыс-салт жырларынан: ярамазан, арбаў, жалбарыныў, бәдик, бақсы айтысы сыяқлы диний исенимлер менен байланыслы, үйленіў дәстүри менен байланыслы тойбаслар, бет ашар, яр-яр, сыңсыў, кеўил айтыў, жубатыў, жоқлаў қосықлары бар. Жыраўлардың қысса-дәстанлары, толғаў, арнаў, нәсият қосықлары, хәр түрли атқарылады. Шығыс еллеринде аңыз болып тараған жети ашықтың барлығын халық шайырлары ел аўзынан жыйнап-терип жырға қосып дәстан жазған. Олар: Ләйли-Мәжнүн, Юсуп-Злиха, Фархад-Шийрин, Тахир-Зухра, Сейпилмәлик-Жамал, Бозжигит-Қарашаш, т.б. ашықлық дәстанлар.

Қазақ философиясының өзине тән өзгешелиги – ана тилине, сөз өнерине айрықша болып, жоқары баға беріўинде көринеди. “Өнер алды қызыл тил” деп түсинген ата-бабамыз “от тилди, орақ аўызды” дилбар шешенлердиң нәсият сөзлерин, табан аўзында такмақлап айтқан нақыл-мақал, афоризм сөзлери менен жыраўлардың терме-толғаўларын жазыў-сызыўсыз ядлап, ядында сақлап, сол қәлпинде бизиң дәўиримизге жеткерген. Оның себеби – мәнили сөзлердиң жасәўшандлығы, халықтың тил күдиретин баҳалай билиўинде көринеди. Хәқыйқый сөздиң тәрбиялық мәнисине ертеден айрықша нәзер тасылап, “аталар сөзи – ақылдың көзи” деп бабаларымыз сөз сөйлеўди өлмес өнер, хәқыйқый қәдирият деп баҳалаған. Усы пикирди “сөз тапқанға мин таппас”, “шешенниң сөзи мерген, шебердиң көзи мерген”, “сөз сүйектен өтеди”, “жақсы сөз қарым ырыс”, жақсы сөз жанды семиртеди сыяқлы нақыл-мақаллардан билиўимизге болады.

Тарийхтағы жуңғар қалмақлары менен кескинлескен урыс ўақтында Қоңтажыда кеткен ел кегин шын сөздиң күши менен қайтарған Қаздаўыслы Қазыбек бийдиң

ақылын, тапқырлығын мазаклап «Жаракты жаўды жайратқан сөз», «Тил қылыштан өткір» деген нақыллардың шығыуы тегиннен емес.

Тил менен ойнау – мийнеттің жемиси. Тил ойдың сыртқа шыққан көриниси, – деп К. Маркс бийкарға айтпаған. Адамның басында қандай ой туылса да, егер оны жыйнақлап, ылайықлы сөз бенен дәл бере алмаса, ол айтыушыға да, тыңлаушыға да түсиниксиз, гүңгирт, көлеңке болады. Туұры сөйлей билиу дегенимиз туұры ойнай билиу, ал ол логика менен этнолингвистиканың бирлигинен пайда болады.

Тил – мәдениет пенен бирге раўажланатуғын нызамлы қубылыс. Уллы ойшыллар хәм даналар өз дәуиринде сөз құдиретиниң тәрбиялық мәнисине айрықша дыққат қаратқан. Мысалы, Шығыстың классик шайыры Ә.Наўайы: «Ас дуз бенен дәмли, суу муз бенен дәмли, ал адамзат саналы сөзи менен сәнли» – деген болса, француз данышпан жазыушысы О.Бальзак: “Сөз өнери – өнердиң ең қыйыны хәм құдиретлиси”, – деп атап өткен. Усы ойды тереңдеткен уллы шайыр Абай: «Сөз өнери дәрт пенен тен», – деген болса, Л.Н.Толстой: «Сөз – уллы нарсе. Сөз бенен адамларды досластыруўға да болады, жаўластыруўға да болады», – деп атаған.

Ал қарапайым қазақлардың нақыл-мақалларында да усы идеялар тийкарғы орынды ийелейди. Мәселен, “Таппасаң сөздиң жүйесин, отына өзиң күйесең”, «Аңламай сөйлеген аўырмай өледі», “Ойнап сөйлесең де, ойлап сөйле”, «Жүйели сөз жүйесин табар» деп, туұры ойнап, туұры сөйлеудің үлкен өнер екенін жас аўладқа нәсият етип отырған. Усыны жаслардың сана-

сына синдириуді әхмийетли санаған ата-бабаларымыз “Көп сөз – гүмис, аз сөз – алтын”, “Ақыллының сөзи қысқа, көпке болар нұсқа”. «Токсан аўыз сөздиң тобықтай түйини бар» деп философиялық ой келтирилген.

Жасларды шешенликке, сөз өнерине үйретиу үшін ата-аналары, аталары менен апалары оларға нақыл-мақал, жумбақ, жаңылтпаш, терме, қосық-жыр ядлатып үйреткен. Ойын-тойда қызлар менен жигитлер бир-еки аўыз қосық пенен айтысып, айтысыуды әдетке айландырған. Сол айтыс түрлеринен жеңис пенен көзге түскен адамларды көтермелеп, пүткіл аўылдың, руудың, елдің атынан уллы дүбир тойларда сөз-сайысына қосып, жеңген адамларды хошаметлеп, жорға мингизип, шапан жапқан.

Жалпы, шешенлик қазақ халқының санасына питкен табиғий қасийет екенлигин Шығысты изертлеуши алымлар да бақалай билген. Мысалы, академик В.В.Радлов өзиниң “Образцы народной литературы тюркских племен” деген темасының кирисиуінде аўыз-зеки әдебиятының шығыу тегине, тәлимлик мәнисине тоқтап: «Қазақлар нақыл-мақалды пайдаланған халда сөйлеуді бар өнердиң алды деп билди, сонлықтан да олардың поэзиясы раўажланыудың жоқары шыңына жеткен» – деп атаған.

Қазақ аўыз-зеки әдебиятын дәретіушилер да, оны кәстерлеп ядында сақлаушылар да, келеси әўладты тәрбиялауда курал ретинде колланыушылар да шайыр-жыраулар болғанлығын, олар өзлериниң жыр гәзийнеси менен жаслардың сана-сезимин тәрбиялап жетилисти-риуде роли үлкен хәм әхмийетли.

#### Әдебиятлар

1. Қайдар Э.Т. Қазақ тилиниң өзекти мәселелери. –Алматы: 1998.
2. Кобланова А. Қазақ сөз этикети. –Алматы: 2001.
3. Кукушин В.С., Қалиев С. Этнопедагогика. Учебник. –Алматы: 2014.
4. Сейдин Әмирлан. Тамды туұралы ХХ әсир басындағы тарийхий дереклери.
5. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. -М.: 1998.
6. Вербицкая А. Язык. Культура. Познание. -М.: 1996.
7. Лурия А.Р. Язык и сознание. -М.: 1979.
8. Тарланов З.К. Этнический язык и этническое видение мира. Язык и этнический менталитет. –Петрозаводск: 1995.

#### РЕЗЮМЕ

Мақолада Томди козоклари тарихиниң тадқиқ қилинишига шарх берилиш билан бирга улар тилидаги хусусиятлар хақида атрофлиха сўз боради. Тадқиқот объекти сифатида Томди тумани козоклари тилидаги ўзига хос хусусиятлар атаб ўтилади. Мақолада козок адабиетиниң бебахо мерослари ва бой оғзаки ижоди кенг очиб берилади. Шунингдек, козок тилиниң келажак авлодга соф холида етказилиши муҳим эканлиги мақолада алоҳида таъкидланади.

#### РЕЗЮМЕ

В статье подробно исследуется история казахов Тамдынского района наряду с обзором об их языковых особенностях. Объект исследования - особенности языка казахов Тамдынского района. В статье раскрывается бесценное наследие казахской литературы и богатое устное творчество. Отмечено важное значение, чтобы казахский язык передавался следующему поколению в чистом виде.

#### SUMMARY

The article provides a detailed study of the history of the Tamdi Kazakhs, as well as features in their language. The object of research is the peculiarities of the language of the Kazakhs of Tamdi district. The article reveals the invaluable heritage of Kazakh literature and rich oral tradition. It is also important that the Kazakh language is passed on to the next generation in its purest form.

### HOFIZ XORAZMIY DEVONI TILIDA «QIZIL» SO‘ZINING SINONIMLARI VA ULAR VOSITASIDA HOSIL BO‘LGAN SO‘Z BIRIKMALARI

R.M.Madaminova – *stajor-tadqiqotchi*

*Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti*

**Tayanch so‘zlar:** so‘z va so‘z birikmasi sinonimiyasi, qizil so‘zi yasama shakllari hamda leksik xususiyatlari, o‘z va ko‘chma ma‘nolari.

**Ключевые слова:** синонимия слова и словосочетания, формы словосочетания красное и её лексические свойства, собственный и переносный смысл.

**Key words:** synonymy of words and phrases, forms of the phrase red and its lexical properties, own and figurative sense of words.

Hofiz Xorazmiy Devoni tili leksikasi tarkibidagi rang bildiruvchi so‘zlar orasida *qizil* so‘zi ham ma‘nodoshlarining soni va ularning badiiy-poetik vazifa bajarishida boshqa so‘zlar bilan birikma hosil qilishiga ko‘ra ham alohida o‘rin tutadi.

Mazkur maqolada manba sifatida Hofiz Xorazmiy Devoni tarkibidagi g‘azallarda qizillik tushunchasini ifodalovchi so‘zlar va so‘z birikmalari tahlilga tortildi.

Xorazmiy Devoni tilida qizillik tushunchasini ifodalashda, asosan uch til o‘zbek, fors va arab tillari

elementlaridan foydalangan: *qizil, ol, surx, ahmar* kabi.

Shoir Devoni tilining o‘ziga xos leksik xususiyatlaridan biri, ko‘pgina so‘zlarning o‘z va ko‘chma ma‘nolarda qo‘llanilib, bunda ularning tub va yasama shakllari qo‘llangan: *gul, gulgun, gulrang, gulnor, gulruxsor, yoqut, jigaxun, la‘l, lola, lolarang, lolaruxsorim, may, maygun, ol, qon* va boshqalar.

Biz quyida “Devon”dagi *qizil* tushunchasini fodalovchi so‘zlar va ular vositasida hosil qilingan so‘z birikmalari haqida fikr yuritimiz.



**MAZMUNÍ**  
**TÁBIYIY HÁM TEXNIKALÍQ ILIMLER**

**Fizika. Matematika. Texnika. Informatika**

<b>Alaminov M.X., Igilikov A.J.</b> Ekinshi tártipli differencial-operator teńleme ushın qoyılǵan koshi máselesiniń sheshimi haqqında .....	3
<b>Asqarov M.A., Koshkarbaeva R., Ubaydullaeva A.</b> Sızıqlı teńlemeler sistemasının bazibir qollanıwları .....	4
<b>Asqarov M.A., Sarsenbaeva M., Gubanova G.T.</b> Kópaǵzalılar korenlerin anıqlawdın bazibir usılları .....	7
<b>Байтураев А.М., Шахобиддинова З.Б.</b> Некоторые кардинальные свойства плоскости немыцкого .....	8
<b>Islomov Sh.E., Asqarov I.B.</b> Avtotransport korxonalarini boshqarishda qaror qabul qilish usullarini qo'llash .....	11
<b>Каландаров И.И., Бурунов Б.М., Калханов П.Ж.</b> Инвариантные системы автоматического управления с релейным усилителем .....	13
<b>Корабоев К.А., Сапаев У.К.</b> Теоретическое исследование влияния квантового ограничения на энергетический спектр полупроводниковых сферических квантовых точек с использованием частицы в модели ловушки .....	15
<b>Qutimuratov B.J., Ubbiniyazova A.B.</b> Lere-koppelmanńń tiykarǵı integrallıq formulası hám onnan kelip shıǵıwshı nátiye .....	18
<b>Махмудов М.Ж., Суяров М.Т.</b> Кислородли кўндирмаларнинг автобензин компонентларининг чўкма ҳосил қилиш хоссаларига таъсири .....	20
<b>Mavlonov G.X., Isamov S.B., Usmonov A.A., Kenjayev Z.T.</b> Kremniyga fosfor va bor atomlarining ketma-ket diffuziyasi .....	23
<b>Мухамедиева Д.Т., Зиядуллаев Д.Ш., Ўроқов Ш.</b> Simulation of reproduction of fixed assets and current capitals of the agroindustrial complex .....	24
<b>Navruzov E.R., Maxarov Q.T., Raximova M.A.</b> Sinflarga ajratish masalasida alomatlarıning informativligini baholash va ularni tanlash .....	27
<b>Nurimbetov K., Yavidov B.</b> External light induced increase of superconductivity of cuprates .....	30
<b>Зикриллаев Н.Ф., Кушиев Ғ.А., Турсунов О.Б., Ҳамроқулов Ш.И.</b> Диффузион технология билан $Ge_xSi_{1-x}$ асосида гетеро ва варизон структура ҳосил қилиш ва унинг оптик хусусиятларини ўрганиш .....	32

**Biologiya. Ximiya**

<b>Baltabaev M.T., Baltabaeva V.M., Karlıbayeva M.</b> «Aralqum» toǵayzarlıqqa aylanbaqta .....	34
<b>Бўриев С.Б., Шаропова Ш.Р.</b> Бухоро шахрида жойлашган ховузларнинг санитар-гигиеник текширув натижалари .....	35
<b>Кабулова Л.К., Атакузиев Т.А., Оразимбетова Г.Ж., Избасарова Г.Б.</b> Термообработанный туффит – в качестве гидравлической добавки для портландцемента .....	37

**JÁMIYETLIK HÁM EKONOMIKALÍQ ILIMLER**

**Ekonomika**

<b>Ешимбетов У.Х., Искендеров А.Б., Турдыбекова З.М., Атамуратов И.А.</b> Формирование территориальных минерально-сырьевых комплексов в Республике Каракалпакстан .....	40
<b>Узақбаев Қ.К.</b> Аҳолига хизмат кўрсатиш соҳаларини тадқиқ этишнинг илмий-услубий асослари .....	43

**Tariyx. Huqıqtanıw**

<b>Абдуллаева Я.А.</b> Қорақалпоғистон олий таълим муассасаларида гендер масаласини ечишнинг стратегияси .....	45
<b>Рузиева Д.И., Арзымбетова Ш.Ж., Даулеталиева Д.М.</b> Патриотическое воспитание в Казахстане и странах ближнего зарубежья .....	48
<b>Жайнаров О.Х.</b> Туркистон АССР адлия органлари фаолияти тарихи манбашунослиги: турлари ва таҳлили .....	49
<b>Tilewov E.M., Pirniyazova M.K.</b> Saylaw huqıqı – puqaralardıń siyasiy huqıqı sıpatında .....	52

**TIL BİLİMİ HÁM ÁDEBIYATTANÍW**

**Til bilimi**

<b>Allaniyazova Sh., Ótebaeva D.</b> Ekologiyalıq terminler – sózlik quramńń bir bólegi .....	54
<b>Байниязова С.Т.</b> Выражение темпоральности в немецком и каракалпакском языках .....	55
<b>Халмуратов И., Кдырбаева Г.</b> Вопрос категории падежа в каракалпакском и английском языках .....	57
<b>Ибрагимов Ю.М.</b> Жанубий Оролбўйи ўзбек шевалари лексикасидаги айрим сўзларнинг этимологик талқини .....	58